

ПЕРЕДМОВА

Топіарне мистецтво - один з видів прикладних мистецтв, яке на відміну від інших твориться у природі (парк, сквер, сад, площа) і з природою. Не дивлячись на багатовікову історію, цей дивовижний вид мистецтва сьогодні привертає увагу ландшафтних архітекторів, садівників, дизайнерів, які продовжують цей творчий процес.

З часів італійського французького бароко актуалізуються такі об'єкти, як формовані стіни, бордюри та партери. Французьке бароко передало сучасним дизайнерам досвід формування різноманітних декоративних форм – від геометричних до архітектурних та тваринних елементів.

Сьогодні в багатьох вищих навчальних закладах викладається курс із назвою «Топіарне мистецтво», завдяки якому студенти пізнають історію цього творчого процесу, секрети формування різноманітних декоративних форм, агротехніку вирощування та догляд за топіаріями, набувають навиків роботи з механізмами, інструментами та матеріалами. Під час навчальних практик студенти знайомляться із досвідом роботи декоративних розсадників, в яких вирощуються і формуються топіарії, а також беруть безпосередню участь у формуванні найпростіших елементів – живоплотів, бордюрів та партерів. У сучасних декоративних розсадниках проводиться експонування різноманітних фігурних елементів, і студенти мають можливість під час занять зарисовувати їх, вникаючи в деталі.

У процесі написання підручника використано авторський конспект лекцій з топіарного мистецтва для студентів зі спеціальностей ландшафтна архітектура і садово-паркове господарство. Окрім цього у підготовці матеріалу використовувались методичні доробки кафедри ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства та урбоекології НЛТУ України. Важливими джерелами при підготовці тексту стали

роботи вітчизняних авторів «Особливості обрізування деревно-чагарникових» (Кучерявий В.П., Курницька М.П., Дудин Р.Б.), «Історія ландшафтної архітектури» (Кучерявий, В.П. 2018 р.), «Озеленення населених місць» (Кучерявий В.П., Кучерявий В.С., 2019 р.), «Топіарне мистецтво та живоплоти» (Шляхта Я.М.) та зарубіжних дослідників (Бельц Г., 2007; Карр Д., 1989; Хенні Д., 1996).

Автор висловлює подяку за надання матеріалів до підручника Р.Б. Дудину, Н.З. Кендзьору та Я.М. Шляхті.

ВСТУП. ІСТОРІЯ І СУЧАСНЕ У ТОПІАРНОМУ МИСТЕЦТВІ

Витоки мистецтва декоративного формотворення рослинної стрижки слід шукати в Стародавньому Римі, що підтверджують літературні джерела.

Римський енциклопедист Пліній Старший (23 – 79 р.) – вчений-природознавець (загинув під час виверження Везувію поблизу Помпеї) у праці «Природнича історія», яка дійшла до наших днів, описує мистецтво декоративного формування дерев і кущів, називаючи його «*opus toriarius*». Він цю діяльність називає «приведенням природи у специфічну форму». Декоративною стрижкою часто займалися греки, проявляючи високу майстерність і любов до справи, за що римляни увіковічили їхні імена у надгробках. Пізніше у ранньому Середньовіччі цей напрям садово-паркового мистецтва був забутий.

Згодом, у XV ст., він знову стає актуальним, дякуючи праці Франциско Колонні, який у 1499 р. опублікував трактат «*Hypnerotomachia poliphili*», у якій описує і зображає різноманітні стрижені форми – куби, кулі, фантастичні фігури округлих храмів, прикрашених вистриженими птахами, постатями людей і звірів, вишуканими брамами (рис.1.).

Рис. 1. Сад топіаріїв.

Через століття відомий англійських філософ і засновник емпіричних наук Френсіс Бекон (1561-1626), маючи можливість ознайомитися із зразками тогочасного топіарного мистецтва, зокрема палацово-паркового комплексу Хемптон-Корт (резиденція Генріха VIII (1504-1547)), скептично поставився до цього виду мистецтва, називаючи його дитячим. Проте у своєму есе «Про сади», опублікованому в 1626р., звертає увагу на необхідність вмілого розташування фігур у просторі саду, не порушуючи його природність.

Топіарне мистецтво мусило все ж формалізуватися, стати прийнятним суспільству. Це могло статися лише в історичній колісці бароко – Франції.

Систематизацію стрижених форм (вертикальних і площинних) пропонує французький архітектор Дезальє д'Аргенвілль – автор проектів численних партерів, боскетів, шпалер. Він публікує у 1709 р. трактат, присвячений топіарному мистецтву, в якому умовно прирівнює паркові доріжки до міських проспектів і вулиць, пропонує створювати так звані «парапети» між висадженими деревами, підкреслюючи їхню просторову незалежність. Та найбільше він себе прославив виданим каталогом стрижених фігур, який широко розповсюдився в Європі, пропагуючи нове художньо-прикладне мистецтво (рис. 2).

Поширення у XVIII ст. пейзажного стилю в Англії та інших європейських країнах витіснили народжене в епоху бароко топіарне мистецтво. Його починають вважати прикладом поганого смаку.

Проте у 60-х роках 19 ст. воно починає відроджуватися у котеджових садах, дякуючи значною мірою Вільяму Морісу. Стрижені форми виставляються перед входом в будинки, вздовж доріжок, на галявинах.

У кінці 19 ст. у топіаріях використовуються модерністські мотиви. Водночас у них проявляються намагання відтворити натхненну красу стрижених форм часів Відродження і бароко (рис. 2).

Сьогодні топіарне мистецтво стає невід'ємною складовою садово-паркового будівництва. Відпрацьовуються агротехніка і технологія вирощування рослин, придатних для формування відповідних елементів топіаріїв, а також прийоми декоративної стрижки з використанням сучасних інструментів і механізмів (рис. 3).

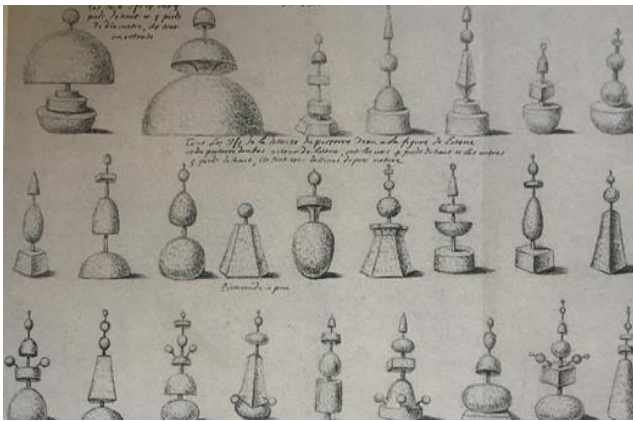

Рис. 2. Художні форми топіаріїв часів бароко.

Рис. 3. Стрижені форми тварин.

Перший великий досвід підбору рослин для топіаріїв, без сумніву, одержано в часи бароко. Розмах садово-паркового будівництва і залучення до нього рослинного матеріалу був надзвичайно великий. Шпалери, боскети, гаптовані партери – все це вимагало використання рослин з високими пластичними можливостями. Ось що пише про це Лонгін Майдецький (1978), ім'я якого часто згадувалося у першому розділі (автор фундаментальної праці «Історія садів»): «Домінування об'ємних рослинних форм, геометричне їх моделювання, вимагало рослинного матеріалу, який би піддавався стрижці і формуванню. Великі шпалери створювалися з граба (*Carpinus betulus* L.), липи (*Tilia cordata* Mill), в'яза (*Ulmus* sp.), бука (*Fagus sylvatica* L.) та клена (*Acer campestre* L.). З усіх цих дерев найкраще вирізняється граб. Шпалери у вигляді аркад і берсо влаштовували найчастіше з липи і в'язів. Малі шпалери формували переважно з тиса (*Taxus baccata* L.), ялівця (*Juniperus* sp.), самшита (*Buxus sempervirens*), робінії (*Robinia pseudoacacia*). На рабатках партерів

висаджували поодинокі дерева і кущі. Були це переважно тис та самшит, в окремих випадках ялина і туя західна (*Thuja occidentalis* L.). Квіти на гаптованих партерах виконували підпорядковану роль. З однорічних і дворічних квітів передусім використовувалися чорнобривці, календула, левкой, целозія, левова паща. Серед багаторічників були дзвоники, флокси, цикламени, іриси, ясколки, маргаритки, герані, пеларгонії, піони, первоцвіти, стокротки.

Багатий асортимент рослинного матеріалу, використовуваний в тодішніх барокових садах, сьогодні значно розширився.

Топіарії та рослинні скульптури справді інтернаціональні за своїм характером. У недавні часи французькі, італійські та голландські стилі відігравали певну роль, так само як і унікальні навички з Японії, Китаю та Сходу.

Рослинні скульптури

Топіарії можна використовувати в багатьох і різноманітних способах навколо саду, але він найбільше відповідає формальному, геометричному і зазвичай впорядкованому характеру і стилю. Не бажано робити занадто сильний акцент на суворому геометричному топіарії, оскільки в результаті сад, швидше за все, буде надмірно архітектурним. Додайте трохи ягідних і строкатих топіаріїв, щоб розбавити монотонність. Для того, щоб сад, в якому домінують топіарії, був ефектним, необхідно використовувати варіації текстури, форми, світла і тіні. Підстрижений дрібнолистий самшит, ялівець і тис створять набагато щільнішу текстуру, ніж, лавр крупнолистий, падуб.

Форма і обриси – дві найбільш зрозумілі характеристики, а ніж взаємодія світла і тіні в різний час доби і в різні пори року. Довгі ранкові, вечірні або зимові тіні завжди створюють цікавий ефект, як на газоні, так і на майданчику з твердим покриттям. На тлі вечірнього або зимового неба, ефектно буде виглядати підсвічений топіарій.

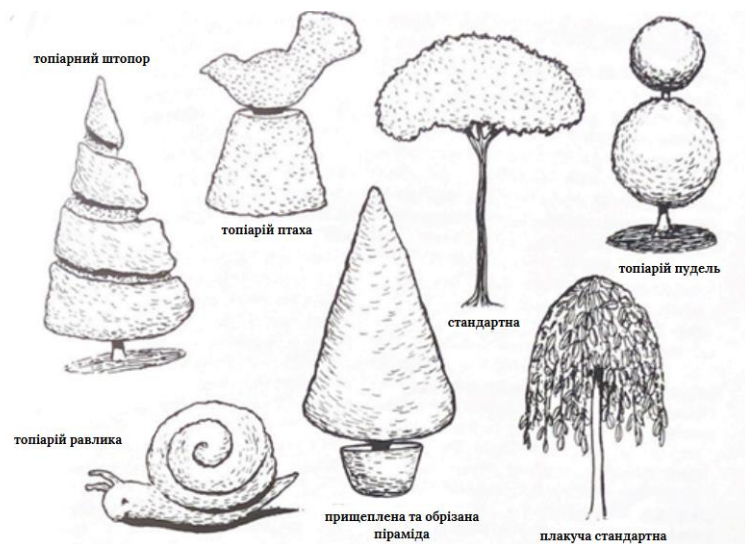

Рис.4. Варіанти скульптурних форм.

Стрижена огорожа є найпоширенішою формою топіарію, хоча вона рідко сприймається як така. У середньостатистичному сучасному саду живопліт - це проста і невибаглива зелена огорожа висотою (90-250 см), але з неї можна зробити набагато більше. Наприклад, живопліт можна прикрасити стовпчиками і, можливо, увінчати топіарними елементами. За таких обставин зазвичай встановлюють опорні стовпи через певні проміжки вздовж живоплоту, розташовуючи їх так само, як якщо б вони використовувалися для укріплення цегляної або кам'яної стіни. Найбільш підходящими для формування верхівки є геометричні фігури, глобуси і піраміди, а в заміських районах нерідко можна побачити тварин і птахів. Висаджуючи нову живу огорожу, можна використовувати різнокольорові кущі для заповнення панелей між опорами. Гарна комбінація живої огорожі з зеленого листя для опор та контрастна зі сріблястими або золотистими варіаціями рослини для панелей.

Ще одна особливість, яку часто можна використати в живій огорожі це сформована арка. Вона ідеально підходить для обрамлення приватних вхідних зон. Високий живопліт, популярний з часів Тюдорів аж до XIX століття. Однак Садівники практикують вирізаючи із живоплотів куби, прямокутники та Г-подібні блоки, вони виглядають цілком доречно навіть у невеликому міському саду. Популярні серед заміських будинків підстрижені блоки з багаторічних трав, встановлені серед бруківки.

Топіарне озеленення також має великий потенціал з точки зору бордюрів. Більшість садівників знайомі з використанням стриженого самшиту, тису, низькорослих культиварів туї, карликової лаванди та подібних чагарників для відокремлення доріжок від газону.

Вузликовий сад або клумби, спадщина Тюдорів та Якобінців шістнадцятого та сімнадцятого століть, є поєднанням топіаріїв та формальності. Дуже часто чотири або більше окремих ділянок обсаджували самшитом або розмарином, щоб створити регулярне, геометричне планування. Кожна ділянка відокремлювалася від сусідньої доріжкою, а завершували все це зазвичай стриженим топіарієм, який часто мав форму тварини, штопора, глобуса або вузької колони. Грядки, у свою чергу, зазвичай засаджували квітами або травами, а у вісімнадцятому столітті поряд із травами нерідко вирощували низькорослі овочі, такі як морква. Іноді замість рослин використовували кольорове каміння - ця ідея, ймовірно, походить з Італії, де це було поширеним явищем у той час. Сьогодні відтворення вузликового саду було б особливо доречним у будинках старовинного стилю.

Партер раніше складався з однієї або декількох грядок, розбитих на панелі або сегменти, які були відокремлені одна від одної невисоким живоплотом (Рис. 5). Окремі панелі зазвичай засаджували квітами або низькорослими ґрунтовими рослинами, або ж засипали гравієм.

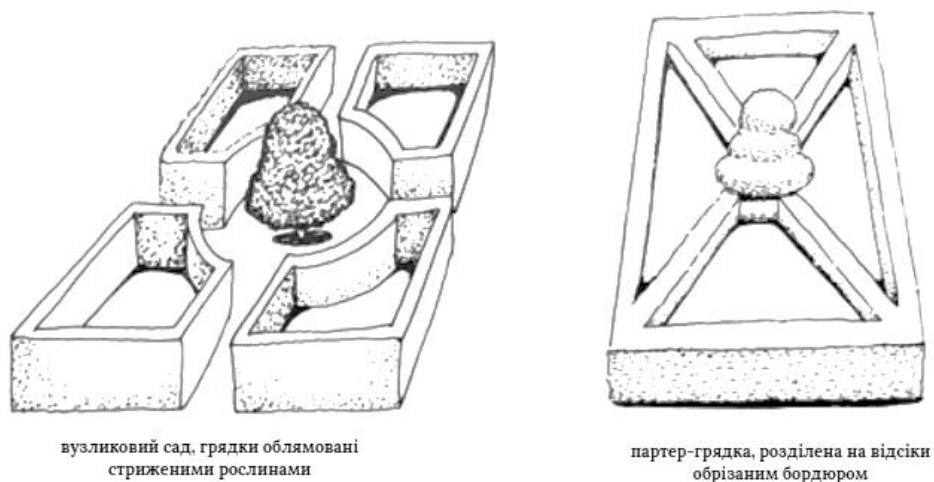

Рис. 5. Вузликовий сад і партер.

Партери були в моді в п'ятнадцятому, шістнадцятому і сімнадцятому століттях, але завдяки своїм масштабам їх відносно легко вписати в сучасний сад. Не варто намагатися створити вузловий сад або партер, якщо ви не готові регулярно підстригати низьку огорожу, а це може бути дуже трудомісткою і складною роботою. .

Плоскі настінні топіарії (разом з еспальєрами та віялами) чудово розвантажують голі простори стін. В'юнкі та пристінні чагарники можуть бути дуже ефектними, якщо їх правильно формувати.

Для створення невеликого помпона, вирощеного в контейнері, знадобиться щонайменше сім років, а можливо, і більше, якщо починати з добре розвиненого куща з помірним або швидким темпом росту. Робота не обов'язково важка або обтяжлива, але необхідна регулярна увага до деталей. Газон - досить популярне місце для створення топіарного саду, і найпростішим, мабуть, є один з спіралей, кубів і пуделів з самшиту або тису (рис. 6). Ризикуючи повторитися, топіарний сад у великих масштабах - це не те, за що варто братися легковажно, не передбачивши попередньо належного догляду за ним.

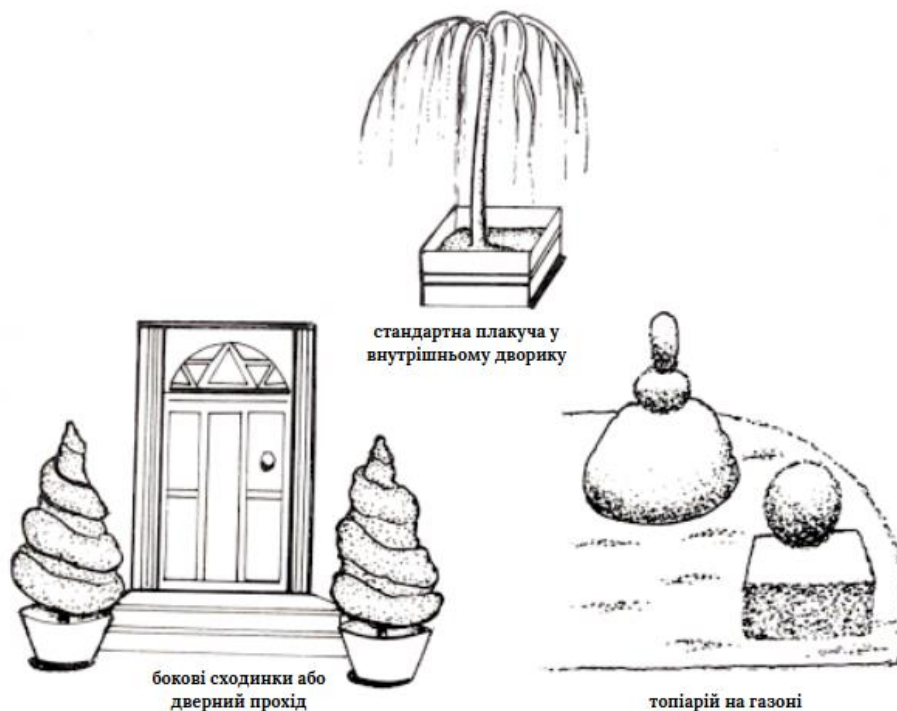

Рис. 6. Розміщення рослин на ділянці.

Захищена, плетиста доріжка - це різновид топіарної огорожі (рис. 7). Однак вона більше підходить для більшого саду, який має достатньо місця, щоб поглинути ефект коридору.

Рис. 7. Використання рослин на каркасі.

Садівники завдяки своїй фантазії та старанності, створюють вражаючі колекції рослинних скульптур у контейнерах. Їх можна навіть створювати в стилі бонсай, в мініатюрі. Взимку їх потрібно укривати від вітру, морозу, снігу і сильного дощу.

Прості топіарії та рослинні скульптури зазвичай під силу будь-кому, хто має достатню фізичну підготовку та бажання до практики формуванню рослин.